

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

**MOJCA RAMŠAK: ZDRAVJE IN
BOLEZEN NA POHORJU, Založba
Pivec, 2017, 216 str., ilustr.**

Etnologinja Mojca Ramšak ima nekaj lastnosti, ki smo jih bili vajeni pri starejših raziskovalcih, danes, v času vse večje specializacije, pa jih srečamo bolj poredko. Loteva se namreč tem, ki se zdijo na prvi pogled med seboj razmerno nepovezane, pri čemer jih zajema tako široko kot globoko. Njena prva raziskovalna fokusa sta bila življenjske zgodbe kot vir in raziskovalna etika. Oboje izhaja najbrž iz njenih osnovnih študijskih smeri – etnologije in filozofije. Pozneje se je večkrat obrnila tudi k raziskavam, povezanim z zdravjem. Izhodiščno ukvarjanje z življenjskimi zgodbami ji je očitno izostrilo čut za podrobno uporabo tega vira, ki je eden od pglavitnih virov v knjigi *Zdravje in bolezen na Pohorju*, na besedilo pa je, tako se zdi, vplivalo tudi njeno poprejšnje ukvarjanje z etiko. Sistematičnost, načitanost in natančnost, ki je tudi ena od vidnih prvin knjige o Pohorju, je morda povezana še z eno njeno temo – slovaropisjem, sodelovala je namreč tudi pri raziskovalnem projektu Slovenski etnološki leksikon.

Prvi odziv na monografijo *Zdravje in bolezen na Pohorju* je, da gre avtorica v njej hkrati v raziskovalno globino in širino. Globina je v tem primeru mišlje-

na kot izredna spretnost pri iskanju in predvsem pri povezovanju virov. Zdi se skoraj neverjetno, koliko virov je uspela najti, in predvsem, kako spretno zajema iz njih, četudi se zdi, da na prvi pogled ne povedo nič o njeni temi. Uspe jih vplesti in interpretirati na način, ki je poveden za obravnavano tematiko. Uporabi vse – od že omenjenih življenjskih zgodb do ohranjenih rokopisov, folklornega in slovstvenega gradiva, slikovnega gradiva, zapiskov terenskih ekip etnografskega muzeja, pa seveda strokovno literaturo – pa naj gre za drobne članke ali obširne monografije. Deloma je v raziskavo vpletla tudi lastno povezanost z raziskovanim okoljem, a je to ob branju morda še najmanj opazno.

Druga značilnost je širina – prvič, širina v smislu komparacije. Zdi se, da prihaja v opisovanje pohorskih praks z zavidljivim predznanjem iz širšega slovenskega, evropskega in celo izvenevropskega konteksta, pa tudi obratno – da se iz drobcev s Pohorja radevedno ozre na podobnosti drugod, s katerimi pravzaprav uspe mimogrede ne le popisati najrazličnejša dejstva, prakse, šege, vraže, spretnosti, ampak jih tudi umestiti v širši kontekst, v nekakšno univerzalnost nekaterih kulturnih pojavov. Jih definirati kot avtentične ali unikatne, ali, kot se izkaže pogosteje, razpoznati jih kot del

nekega širšega ljudsko-medicinskega ali zdravstvenega znanja in prakticanja. Dodatno širino prinaša interdisciplinarnost. Ramšakova v tej in v drugih svojih raziskavah zelo pogosto poišče in upošteva spoznanja drugi strok – medicine, botanike, zoologije, gozdarstva, psihologije, prava in drugih. Pogosto se zdi, da jih ni le našla in upoštevala, ampak jih je prav z namenom razrešitve in razjasnitve tudi namerno izbrskala.

Tako se v knjigi *Zdravje in bolezen na Pohorju* sprehajamo po Pohorju, preskočimo Dravo in smo na Kobanskem, na Štajerskem, z Valvazorjem včasih tudi na Kranjskem, s Franjem Bašem po najrazličnejših koncih širše vzhodnoslovenske okolice in z Marijo Makarovič vzdolž Drave na obeh rečnih bregovih. Mimogrede preskočimo v sistematično analitičnost Frajzerja v Zlati veji, pa v pričevalnost ljudskega slovstva. S Tomažičem, Schlosserjem in drugimi spoznavamo motive pripovedk, s Puffom, Koprivnikom, Gričnikom, Glazerjem, Vrbnjakovo in drugimi pa številne komentarje o vseh vidikih življenja od Ruš do mnogih pohorskih naselij. Z Minařikom, Predinom, Travnerjem, Pertlom in drugimi spoznavamo razvoj javnega zdravstva, ki je s tematiko vsekakor globoko povezan. Uvodoma namreč lahko beremo dolg in natančen pregled razvoja zdravilnih praks od vrahcev do javnega zdravstva ne le na obravnavanem območju, ampak tudi širše. Če je ta del pravzaprav neke vrste povzetek znanega in že zapisanega, a ne uporabljenega v tej luči, je nadaljevanje od poglavja *Bolezni na Pohorju*, zlasti pa *Načini ljudskega zdravljenja na Pohorju*, poglobitev v vire na res presenetljiv

način – prehajajoče, spretno povezljivo, široko. Prav neverjetno se zdi, da je etnologinja o obdobjih, ki niso več dosegljiva po živih informatorjih ali njihovih neposrednih potomcih, v razmere uspela vstopiti živo in podrobno, kot bi imela na voljo za etnologijo tako značilen – ustni vir.

O čem torej govori Mojca Ramšak v knjigi *Zdravje in bolezen na Pohorju*? V uvodnem poglavju nas, kot rečeno, seznanja z vsebinami, kot so razvoj zdravstvene, medicinske, babiške in lekarniške dejavnosti na obravnavanem območju in zlasti z njihovo (ne)dostopnostjo večinskemu prebivalstvu. Že tu nas opozori na bistveno okoliščino tega območja, ki ima pomemben vpliv na razvoj in razširjenost ljudsko-medicinskih praks – relativno visoko avtarkičnost in posledično navezanost na samopomoč ter šibko medicinsko znanje, nedostopnost zdravstvenih storitev ali nezaupanje vanje, odsotnost zdravstvenega in socialnega zavarovanja in tradicionalen prenos ljudsko-medicinskega znanja. Piše o načinih zdravljenja pred pojavom uradne medicine ter šolanjih in izprašanih zdravstvenih oseb pa tudi o preužitku kot praksi, predhodni socialnemu in zdravstvenemu zavarovanju. Že kmalu nas opozori na dve pomembni dejstvi – da se nam z vidika sodobnosti lahko zdijo nekatere stare zdravilske prakse nenavadne, celo »čudaške«, da pa jih seveda ne smemo opazovati z vidika trenutne stopnje medicinskih spoznanj, ter na splošno mnenje, da imajo stare prakse v primerjavi z novimi kljub morebitnim pomislekom nekaj pomembnih prednosti – vključujejo namreč zadosten čas zdravljenja, ustrezno pozornost in sugestivnost besede, ki jih sodobna

medicina načeloma minimalizira, če ne celo povsem zanemarja.

Najprepričljivejša in zelo sistematična pa je Ramšakova prav v poglavjih, kjer piše o vrstah bolezni ljudi in živali in o njihovem čarovnem zdravljenju. Z izčrpnimi sistematikami, izrisi in pojasnili razjasni pojme, povezane s čarovnim zdravljenjem, kot so apotropijskost, uroki, tabuji, simpatetično zdravljenje, zdravljenje po analogiji ali kontaminozno zdravljenje in podobne. Zlasti podrobna je pri sistematiki razlage zagovorov, torej čarovniških besed, izgovorjenih ali zapisanih. Pri tem pa je opazna njena izredna sposobnost za premišljanje konteksta, ko nekatere bolezni poveže s splošnimi življenjskimi razmerami raziskovanega okolja – denimo s prebivanjem v zakajenih dimnicah in v prostorih, v katerih so svetili s čelešniki in pri tem ustvarjali ne le (pičlo, kratkotrajno) svetlobo, ampak tudi veliko zdravju škodljivih okoliščin, zlasti dima. Poveže celo detajle, kot so premiki splavarjev po svetu in posledično vpliv njihovega razmeroma svobodnega življenja z zdravstvenimi razmerami na Pohorju. Zgodi se, da se pri kakšni povezavi ustavimo in pomislimo, če je sklep edini možen, a tudi v tem je prednost. Avtorica nas na ta način, če smo k temu pač nagnjeni, iz pasivnega sprejemanja prebranega požene še v lastne analitične premisleke.

Piše nadalje o zavetnikih in svetnikih, h katerim so se Pohorci zatekali, in o romanjih, na katera so se podajali. Tudi o tistih, na katera so k njim pri-

hajali ljudje od drugod. Nato pa v dveh zanimivih poglavjih preide na t. i. pohorske zooterapije, torej ljudsko-medicinske pristope, povezane z živalmi, in na pohorske fitoterapije – torej tiste, povezane z rastlinami. Omenja vse od nabiranja mravljinčnih jajc, ki so nemara ena bolj znanih »pohorskih epizod« v etnološki literaturi, pa do nabiranja kač in škorpionov ter zdravljenja glstavosti z živalskim blatom, kar smo doslej poznali bistveno manj. Ko piše o rastlinah, se ne mudi veliko pri zdravilnih zeliščih, kot bi morda pričakovali, ampak se posveti čaščenju dreves, kultni tisi in zdravilnosti smole, ki so jo Pohorci tudi nabrali. Piše tudi o veri v zdravilnost vode iz zdravilnih izvirov. Sledijo razmeroma kratka poglavja o pohorskem fenotipu in karakterologiji, kjer se naslanja zlasti na zapise drugih raziskovalcev ter zanimive navedbe o golšavosti in kretenizmu iz monografije Avstro-ogrska monarhija v besedi in podobi. Zaključuje s kratkim poglavjem o zdravstvu na Pohorju med 2. svetovno vojno, zlasti po prihodu 14. divizije na to območje.

Ni dvoma, da nas je Mojca Ramšak z raziskavo o Pohorju in njeno objavo uspešno uvedla v globino in širino še enega kulturnega pojava, v tem primeru vezanega na ožje geografsko območje, ki pa ga je znova, kot smo pri njej že vajeni, izvrstno vpela v vse mogoče kontekste in ga s tem naredila širokega, primerljivega in univerzalno povednega.

Jerneja Ferlež